

КРАЄЗНАВЧА МОЗАІКА

УДК 94(477.52)

Шаміль АКІЧЕВ
(Конотоп)

З історії участі конотопчан у громадянській війні в Іспанії

Однією з маловідомих сторінок історії Конотопщини є участь її уродженців у подіях громадянської війни в Іспанії у 1936–1939 роках.

Починалася громадянська війна в Іспанії фашистським заколотом у Марокко. “Над всією Іспанією безхмарне небо” [1], – такі слова пролунали по радіо 18 липня 1936 р., які ознаменували початок війни, яка стала передоднем II Світової війни. Під час громадянської війни в Іспанії відбулося перше військове протистояння СРСР та Німеччини: перші на боці Народного фронту, другі – фалангістів Франко, яких підтримали також Італія та Португалія. Інтернаціональну допомогу республіканській Іспанії СРСР надавав у вигляді гуманітарної допомоги, техніки, зброї та медикаментів, військових спеціалістів. Радянські моряки проявляли героїзм та витримку під час перевезення вантажів для республіканців, незважаючи ні на які провокації. Лише з жовтня 1936 р. до вересня 1937 р. було відправлено 52 морські транспортні судна зі зброєю, в 1938 р. – 13, у 1939 – 3 [2].

Але цього було мало. Гасла “Теть руки від революційної Іспанії!”, “Ми з вами!”, “Вони не пройдуть!” (“No pasaran!”) лунали на мітингах з зборах радянської громадськості. Радянська держава використала великий ентузіазм і жагу до революції серед народних мас у власних цілях. Сталінські чиновники не спромоглися надати справжню економічну та гуманітарну допомогу Іспанії та перекинули частину клопоту на плечі радянських трудящих. Так, московські трудящі 3 серпня 1936 р. на багатотисячному мітингу вирішили зібрати кошти для Іспанії. Лише за три місяці 1936 р. до фонду допомоги Іспанії надійшло 47 млн. 595 тис. крб. [3]. Були створені спеціальні фонди допомоги іспанським борцям. Станом на 27 жовтня 1936 р. радянські профспілки зібрали 47,5 млн. крб. На ці кошти були споряджені 5 пароплавів із продовольством для революці-

йної Іспанії. Станом на кінець 1936 р. в СРСР було зібрано 51 млн. крб. Лише трудівники Глухівського району Чернігівської обл. передали у фонд допомоги бійцям, жінкам, дітям республіканської Іспанії 74 тис. крб. [4].

Зброя та бойова техніка, яку поставила СРСР до республіканської Іспанії з жовтня 1936 р. до січня 1939 р. становила 648 літаків, 347 танків, 60 броневих автомобілів, 1186 гармат, 20486 кулеметів, 497813 гвинтівок [5]. В Іспанії в складі 7 інтернаціональних бригад воювали 35 тис. добровольців. За іншими даними чисельність добровольців коливалася в межах 20–25 тис. чоловік [6]. Сучасні джерела вказують, що з 1936 р. до 1938 р. до Іспанії прибуло не менше 51 тис. добровольців [7]. В інтербригадах воювали добровольці з 54 країн, в т.ч. 8,5 тис. французів, біля 5 тис. німців, майже 5 тис. поляків, 4 тис. італійців, 2 тис. англійців, 2 тис. чехів, 1, 7 тис. австрійців, 1 тис. угорців [8]. Втрати інтернаціоналістів становили не менше 20 тис. з-поміж убитих бійців [9].

В інтербригадах билися також і українці – з України, Канади, Аргентини й інших країн. У червні 1937 р. в 13-й інтербригаді ім. Ярослава Домбровського у батальйоні ім. Палафокса (національного героя іспанського народу) було створено роту (компанію) ім. Тараса Шевченка [10]. Вона складалася переважно з українців. Ротою керував білорус С. Томашевич. Українці входили до батальйонів ім. А. Лінкольна, ім. Макензі, ім. Димитрова, ім. Чапаєва й інших. Постать В.І. Чапаєва користувалася великою популярністю серед іспанців й інтернаціоналістів, особливо після того, як з СРСР були доставлені знаменитий однойменний радянський кінофільм (іншим, вкрай популярним радянським фільмом був “Ми з Кронштадту”). Серед військ, які захищали Мадрид, були батальйони, які носили назву “Кронштадські моряки” та “Ленінград” [11]. Воювали інтернаціоналісти добре, але все ж після боїв у жовтні 1938 р. – лютому 1939 р. за рішенням Міжнародної Комісії Ліги Націй та за згодою республіканського уряду інтербригади були евакуйовані з Іспанії.

У частинах республіканської армії воювали майже 3 тис. добровольців з СРСР. Близько 200 з них загинули на іспанській землі, про що і зараз пам’ятають в Іспанії. У керівництві військовими діями допомагали 557 військових спеціалістів з СРСР [12]. Серед радників були П.І. Батов, Я.К. Берзін, М.М. Воронов, М.Г. Кузнецов, Р.Я. Малиновський, К.О. Мерецков, Я.В. Смушкевич, Г.М. Штерн й інші [13]. Інтернаціоналісти, особливо військові радники вищих офіцерських чинів, часто воювали під псевдонімами чи спеціальними прізвищами (як колись у славетних запоріжців). Серед добровольців було 160 радянських льотчиків. В СРСР їх вважали відправленими в “урядове відрядження”, й після повернення до додому вони отримали нагороди та високі військові призначення. 59 добровольців за мужність і відвагу отримали звання Героя Радянського Союзу (19 з них посмертно; 35 з усіх нагороджених були льотчиками) [14].

Уродженець Полтавщини генерал Г.І. Кулик (майбутній маршал Радянського Союзу) під псевдонімом Купер був військовим радником голови хунти оборони Мадрида. Уродженець Одеси Р.Я. Малиновський (майбутній Маршал Радянського Союзу) під псевдонімом Маліно брав активну участь у створенні регулярної армії для відсічі франкістам. Киянин за походженням, журналіст Михайло Кольцов став відомим репортажами з Іспанії. За подвиги звання Героя Радянського Союзу отримали добровольці з числа воїнів Київського військового округу: В.М. Бочаров, І.І. Душкін й інші. Через порти України іспанським антифашистам було поставлено багато продовольства, медикаментів, одягу,

648 літаків, 407 танків і броньовиків, 1186 гармат, 20,5 тисяч кулеметів, майже 500 тис. гвинтівок, велику кількість боєприпасів, частина яких була виготовлена в Україні [15].

Бойовий досвід, отриманий в Іспанії був використаний військовими. Відомий захисник Конотопа 1941 р. генерал-полковник (тоді ще полковник), командир 5-ї повітряно-десантної бригади Олександр Ілліч Родимцев писав у спогадах про ті далекі часи:

Мы, молодые парни, как и тысячи других добровольцев из многих стран спешили на выручку республиканской Испании. Мы не могли поступить иначе. Ведь к нам обратилась за помощью революционная молодежь Испании.

Серед добровольців були й льотчики, уродженці Конотопщини, Герої Радянського Союзу. Генерал-майор Григорій Іларіонович Тхор разом зі штурманом Андрієм Юхимовичем Конотоповим у 1936 р. брав участь у повітряних боях в небі Мадрида, Гранади (про яку писав поет Михайло Светлов). Вони бомбардували ворожі об'єкти, кораблі й аеродроми. За героїзм і мужність Г.І. Тхор одержав 2 ордени Бойового Червоного Прапора [16]. 23 лютого 1968 р. Г.І. Тхор був посмертно нагороджений пам'ятною медаллю “Участнику национально-революционной войны в Испании 1936–1939 гг.” Радянського комітету ветеранів війни в Іспанії. Посвідчення підписано головою Комітету Маршалом Радянського Союзу С.К. Тимошенком і відповідальним секретарем Комітету О.П. Маресьєвим. Цей документ нині зберігається в фондах Конотопського міського краєзнавчого музею ім. О.М. Лазаревського. Інший земляк-конотопчанин, льотчик Олексій Борисович Панов, брав участь у повітряних боях в Іспанії над Ебро та Мадридом. Був важко поранений. Три місяці лікувався в шпиталі. Був відзначений 2 орденами Червоного Прапора [17]. В небі Іспанії воював Гнат Семенович Солдатенков. Його псевдонім – Ігнасі-Дієгес. В районі Каза дель Кампо в 1937 р. він був поранений і багато місяців лікувався у Москві. Лейтенант Г.С. Солдатенко був нагороджений двома орденами Червоного Прапора [18]. Льотчик із Роменщини Георгій Миколайович Прокопенко воював у небі Іспанії в 1938 р. В одному з боїв був поранений. Пізніше став Героєм Радянського Союзу [19]. Останній виліт радянських льотчиків відбувся над Ебро 15 жовтня 1938 р.

Загалом, у небі Іспанії воювали 7 радянських ескадрилій [20]. На боці фалангістів діяло 300 тис. іноземних вояків, в т.ч. 50 тис. німців, 150 тис. італійців, 20 тис. португальців, 90 тис. марокканців. Упродовж 1936–1939 років Німеччина й Італія разом відправили до Іспанії 1150 танків і бронемашин, 1650 літаків, 2700 гармат, 17 тис. авіабомб, понад 7600 автомобілів, багато стрілецької зброї, військового спорядження [21]. Італійський військово-морський флот діяв біля узбережжя Іспанії. Італійські літаки здійснили 86420 вильотів, 5319 бомбардувань, скинули на іспанські міста і села 11585 т вибухівки [22].

Неспростовною істиною є твердження в історіографії, що Гітлер розглядав допомогу франкістській Іспанії, насамперед, у повітряній війні, як підготовку німецьких льотчиків до II Світової війни. Він використав прохання Франко про військову допомогу й відправив до Іспанії легіон Люфтваффе “Кондор”, до якого входили декілька ескадрилій бомбардувальників “Юнкерс-52” і винищувачів “Хейнкель-51”. На початку листопада 1936 р. в Кадіс прибули перші 6500 льотчиків із легіону “Кондор” [23]. В листопаді 1936 р. легіоном керував генерал-майор Хуго Шперле. 27 квітня 1937 р. німецькі літаки здійснили масований наліт на містечко Герніку, внаслідок чого загинула

більшість мирних жителів. Давній центр баскської культури був зруйнований. Цій події присвячена картина художника Пабло Пікассо “Герніка”. Вона показала всьому світу варварську суть нацизму. Пізніше, в 1938 р. німецькі льотчики бомбардували Барселону. Іспанія стала, по суті, полігоном, де льотчики різних країн училися тактиці військового бою, взаємодії з наземними військами та використанню масованих бомбових ударів. Німеччина відзначила 26113 своїх вояків – вони одержали нагороди “За заслуги у війні в Іспанії”. А. Гітлер вважав, що Франко повинен у Мадриді встановити пам’ятник німецькому літаку “Юнкерс-52”, за врятування його заколоту.

Громадянська війна в Іспанії продовжувалася з 1936 до 1939 р. і мала жажливі наслідки. Під час військових дій, бомбардувань, повітряних боїв і репресій загинуло більше 1 млн. чоловік [24]. Для примирення нації після закінчення війни Франко наказав збудувати в Долині загиблих великий монумент і поховати там всіх загиблих. За військову допомогу Іспанії А. Гітлер сподівався, що Франко буде допомагати Німеччині під час його подальших війн у Європі й Африці. Але Франко розумів хибність військової політики нацистської Німеччини й проголосивши нейтралітет Іспанії під час II Світової війни. Щоправда, на початку війни Німеччини з СРСР відправив на східний фронт 250-ту “Блакитну” дивізію. Вона брала участь у блокаді Ленінграда та військових діях у Білорусі. Воювала на Східному фронті також 45-а ескадрилья іспанських льотчиків-добровольців. Коли наприкінці II Світової війни ескадрилья повернулася до Іспанії, Франко наказав арештувати всіх льотчиків.

Війна в Іспанії стала школою мужності для цілого покоління радянської молоді, яка, роз’ятрена радянською пропагандою, просто мріяла воювати в Іспанії проти фашистів або хоч чимось допомогти республіканцям. Радянські люди взяли на себе турботу про значну групу іспанських дітей, батьки яких загинули під час громадянської війни. Піонери й учні Української РСР збирали гроші, готували подарунки жінкам і дітям революційної Іспанії [25]. Загалом, у СРСР прибуло 4 тис. іспанських дітей. Тут вони знайшли нову Батьківщину. Шлях до неї пролягав через Київ і Москву, де молоді іспанці були розподілені у дитячі будинки та школи Москви, Києва, Євпаторії, Харкова, Одеси й Херсона [26]. У червні 1937 з Ленінграду до Одеси приїхала перша група евакуйованих іспанських дітей [27]. Друга група дітей з Іспанії прибула до київських оздоровчих закладів у липні 1937 р. [28].

Приклад патріотизму конотопців того часу зафіксувала преса 1930-х років. Чернігівська обласна газета “Більшовик” писала:

Серед трудящих міста Конотопа блискавично пролетіла звістка – сьогодні через Конотоп проїжджатимуть з Києва до Москви діти героїчних бійців Іспанської республіки. Задовго до приходу поїзда № 72 на пероні станції Конотоп зібрались тисячі трудящих, переважно молодь, діти. Море квітів. Ось мчить поїзд. Назустріч йому гримлять оркестри. Хвилююча тепла зустріч. Іспанських дітей закидають квітами. Лунають вигуки: “Привіт республіканській Іспанії!”, “Слава нашим батькам, які борються проти фашистів!”, “Привіт дітям Іспанії!”. У відповідь дзвеніли бадьорі голоси: “Віва Сталін!”, “Віва революція!” Проводжали їх як найдорожчих, найулюбленіших, бажали їм щасливої дороги. Поїзд помчав іспанських дітей до червоної столиці, до зореносої Москви [29].

Як склалася доля тих іспанських дітей невідомо. В СРСР вони виховувалися у дитячих будинках, відпочивали у піонерських таборах. У серцях маленьких іспанців, які

їхали через Конотоп можливо залишилися теплі почуття вдячності і любові до Конотопа, уродженці якого захищали їх свободу й життя. Цілком ймовірно, що мешканці с. Підлипного могли написати землякові – генералу Г.І. Тхору про проїзд іспанців через станцію Конотоп. В цей час він воював із японськими льотчиками в небі Китаю під час радянсько-японського конфлікту напередодні II світової війни.

На радянський народ чекала страшна війна, в якій загинуть мільйони людей. І серед них будуть і діти іспанського народу. В складі партизанських загонів і регулярних військових частин Червоної армії вони будуть захищати свою нову Батьківщину. Відомим стане подвиг сина Долорес Ібарурі – командира кулеметної роти капітана Рубена Руїса Ібарурі. Один із керівників звільнення Чернігівщини від нацистів у 1943 р. О.І. Родимцев зустрічався з ним спочатку в Іспанії, а потім під час оборони Сталінграда [30]. Рубен Руїс Ібарурі проявив мужність і героїзм, загинув у Сталінграді восени 1942 р. і посмертно отримав звання Героя Радянського Союзу.

Окрім нього проти гітлерівців у СРСР воювали також інші іспанці: Перегріу Перез Галарза, нагороджений орденом бойового Червоного Прапора; Хосе Паскуаль Сантамарія, нагороджений орденом Леніна (загинув під час оборони Сталінграда); Леонардо Гарсія Камара, нагороджений орденом бойового Червоного Прапора (загинув у боях за Брянськ); Марія Пардіна Рамос, нагороджена орденом бойового Червоного Прапора (загинула в боях за Ленінград); Хусто Родрігес Суана, нагороджений орденом Червоної Зірки (загинув на Кавказі); Франціско Гуллон Майор, нагороджений орденом Леніна (загинув у боях за Ленінград [31] – це лише кілька з них.

Контопчанин Г.І. Тхор згадував слова Долорес Ібарурі про добровольців, які воювали в Іспанії:

Ми переконані, що Іспанія назавжди залишиться у ваших серцях, і ви з очима, повними сліз, і серцем, сповненим гордості, будете розповідати не про туристичну Іспанію. Але про Іспанію героїчну. І будьте певні, що ми також збережемо спогади про вас і будемо розповідати нашим дітям про ваш героїзм, який для прийдешніх поколінь перетвориться на легенду [32].

І, як виявляється, кілька земляків, уродженців Контопщини також доклали своїх зусиль до ратного подвигу іспанського народу, але ще більшого захоплення вартий громадянський подвиг контопчан, як і багатьох інших з терен усього колишнього СРСР, котрі відгукнулися на заклик посильної допомоги повсталій республіканській Іспанії; душею і серцем вболівали за долю революціонерів, зосібна, їх осиротілих дітей.

Джерела та література

1. Бердичевський Я.М., Давлетов А.Р., Кузьменко С.Г. Решетникова Е.П., Фролов Н.А. Всемирная история 1918–1945 гг. (Конспекты уроков). – Запорожье, ООО РИА “Просвита”, 1996. – С. 126.
2. История Второй мировой войны 1939–1945. – Т. 2. Накануне войны. – М.: Воениздат, 1974. – С. 54.
3. Из истории международной пролетарской солидарности. Документы и материалы. Сборник V. Международная солидарность трудящихся в борьбе с фашизмом против развязывания второй мировой войны (1933–1937). – М., 1961. – С. 384, 436.
4. Історія міст і сіл УРСР. Сумська область. К., 1973. – С. 56.
5. История Второй мировой войны 1939 – 1945. – Т. 2... – С. 54.
6. Розанов Г.Л., Юрьев М.Ф., Яковлев Н.Н. Новейшая история. Пособие для учителей. – М., 1961. – С. 38.
7. Мещеряков М.Т. Судьба интербригад в Испании. // Новая и новейшая история. – 1993. – № 5. – С. 20.

8. Из истории международной... – С. 44, 86, 99, 128, 152, 193, 290, 314.
9. Там само. – С. 17.
10. *Бовфа Дж.* История Советского Союза. – Т. 1. От революции до второй мировой войны. Ленин и Сталин. 1917–1941 гг. / пер. с итал. И.Б. Левина. – М., Международные отношения, 1990. – С. 21.
11. *Родимцев А.И.* Твои, Отечество, сыны. – К.: Политиздат Украины, 1974. – С. 136.
12. История Великой Отечественной войны Советского Союза (1941–1945) в 6-ти т. – Т. 1. – М, 1960. – С. 113.
13. *Родимцев А.И.* Вказана праця. – С. 107.
14. *Гарсия Х.* Интернациональные бригады в Испании (1936–1938 гг.) // Вопросы истории. – 1956. – № 7. – С. 67.
15. Загиблі на чужині: Книга Пам'яті України про громадян, які загинули у воєнних конфліктах за рубежом. – К.: Пошуково-видавниче агентство “Книга Пам'яті України”, 2003. – С. 24.
16. *Гриченко И.Т., Головин Н.М.* Подвиг. Документальные очерки о Героях Советского Союза. – Х.: “Прапор”, 1977. – С. 31.
17. Там само. – С. 24.
18. *Москальов І.Б.* Батько полку // Радянський прапор. – 1974. – 23 лютого № 32 (8080). – С. 2–3.
19. *Гриченко И.Т., Головин Н.М.* Вказана праця. – С. 158.
20. *Гарсия Х.* Вказана праця. – С. 59.
21. Загиблі на чужині... – С. 21.
22. *Бердичевський Я.М., Давлетов А.Р. та інші.* Вказана праця. – С. 128.
23. *Родимцев А.И.* Вказана праця. – С. 136.
24. История Второй мировой войны 1939–1945. – Т. 2... – С. 63.
25. Піонерія України. 1917–1941 рр. Збірник (складач І. С. Вавілов). – К.: “Молодь”, 1979. – С. 309.
26. Там само. – С. 280.
27. Там само. – С. 309.
28. Там само. – С. 310.
29. Гребінець І. Радісна зустріч // Більшовик. – 1938. – 16 серпня (№ 188 (1690)). – С. 1.
30. *Родимцев А.И.* Гвардейцы стояли насмерть. – М.: Издательство ДОСААФ, 1969. – С. 14–16.
31. Піонерія України... – С. 382.
32. *Дудко А.Ф., Любич Л.Г.* Право на бессмертие: документальная повесть. – К., 1988. – С. 30.

Акічев Ш.М. З історії участі конотопчан у громадянській війні в Іспанії

У статті досліджується участь конотопчан у громадянській війні 1936–1939 років у Іспанії. Розказано про зустріч у Конотопі дітей іспанців у серпні 1938 р.

Ключові слова: конотопчани, громадянська війна, Іспанія.

Акічев Ш.М. Из истории участия конотопчан в гражданской войне в Испании

В статье исследуется участие конотопчан в гражданской войне 1936–1939 в Испании. Рассказано о встрече в Конотопе детей испанцев в августе 1938 г.

Ключевые слова: конотопчане, гражданская война, Испания.

Akichev Sh.M. From history of parting of Konotop inhabitants at the Civil War in Spain 1936–1939

The parting of Konotop inhabitants at the Civil War 1936–1939 in Spain is investigated in the article. There are speaking about meeting of Spanish children in Konotop in august in 1938.

Key words: Konotop inhabitants, Civil War, Spain.

